

УДК 332.133.6

*ІЛЬЧУК В.П., Д-Р ЕКОН. НАУК, ПРОФЕСОР,
ЛИСЕНКО І.В., ЗДОБУВАЧ*

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Постановка проблем у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Найбільш гострою проблемою національної економіки на сьогодні залишається подолання економічної кризи. Під впливом негативних світових тенденцій, які на даний час склалися у світовій економіці, в тяжкому фінансовому стані опинилися провідні галузі вітчизняної економіки: машинобудування, хімічна та легка промисловість, харчова промисловість, будівельна галузь, ряд підприємств переробної галузі та ін.

В умовах прискорення інтеграційних процесів та глобалізації світової економіки, посилення міжнародної конкуренції, економічний розвиток нашої держави стає більш залежним від спроможності базових галузей економіки та регіонів успішно конкурувати на світовому ринку.

Глобальні техніко-технологічні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в результаті прискорення темпів науково-технічного прогресу, активізації інноваційних процесів, вимагають розробки нової філософії національного відродження, нових підходів до соціально-економічного розвитку регіонів України. Особливо це актуально сьогодні, коли світова спільнота та Україна переживають світову фінансову та економічну кризу.

Однією з важливих умов забезпечення процесу сталого розвитку та інноваційного оновлення є здійснення ряду заходів, спрямованих на ефективне використання наявних ресурсів регіону, його інноваційно-інвестиційного потенціалу. Дієвим засобом прискореного інноваційного розвитку регіонів та їх сталого економічного зростання є кластерний підхід, про ефективність якого свідчить як світова господарська практика, так і певний вітчизняний досвід.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На даний час проблемами створення, функціонування та розвитку кластерів, аналізом сутності процесів кластеризації, класифікацією кластерних утворень, вивченням їхніх особливостей та специфіки займалися видатні зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема: А. Маршал, М. Портер, М. Енрайт, Е. Янг Лоурен, К. Романова, О. Травянко, С. Соколенко, Л. Чурсіна, В. Федоренко, М. Войнаренко та ін.

У своїх наукових працях вказані автори започаткували теоретичні основи кластеризації, розкрили його механізм, проаналізували особливості кластерних утворень і визначили перспективи їх розвитку. Проте на сьогодні існують проблеми пов'язані: з оцінкою можливостей кластерного підходу до організації нового рівня та якості виробничих зв'язків суб'єктів

господарювання; з оцінкою потенціалу конкурентоспроможності територіальних об'єднань, мережних структур та інших кластерних утворень; з впровадженням нової філософії господарювання на основі кластеризації економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На часі важливим завданням в розвитку економіки регіонів постають питання подальшого вивчення ролі кластерних утворень в забезпеченні конкурентоспроможності як учасників кластеру, так і певних територій.

Кластер, як територіальне соціально-економічне утворення має давню історію, проте і сьогодні кластерний підхід до організації економічної взаємодії суб'єктів господарювання стає все більш актуальним. Ще Арістотель досліджував широке коло організаційних та теоретико-економічних проблем і зокрема виявив новий характер зв'язків та взємовідносин у різних системах та об'єднаннях. Виходячи з того, що природний потяг людей до спільного життя приводить до утворення родини, селищ, а згодом різних систем, держав, Арістотель, як і Платон, створив проект «найліпшої держави» [9].

Розвиток теорії кластеризації економіки, а також накопичення практичного досвіду відносно створення, функціонування та розвитку кластерних утворень відбивається і на поглядах зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення поняття кластер.

Американський вчений Майкл Портер, провідний фахівець в галузі кластерів, дає наступне визначення: «Кластери – це зосередження в географічному регіоні взаємозалежних підприємств та установ у межах окремої області». Далі М. Портер доповнює визначення тим, що кластери охоплюють значну кількість різного роду підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, а саме: постачальників спеціального оснащення, нових технологій, послуг, інфраструктури, сировини, додаткових продуктів і т.ін. Крім того, «...багато кластерів включають органи влади та інші установи – такі, як університети, центри стандартизації, торговельні асоціації, які забезпечують утворення, спеціалізоване перенавчання, інформацію, дослідження та технічну підтримку» [3].

Мета роботи. Головною метою даного дослідження є проведення комплексного аналізу еволюційних поглядів на поняття кластер його значення в функціонуванні та розвитку економіки регіонів.

Виклад основного матеріалу. З англійської мови термін «cluster» перекладається як гроно, букет, щітка, або як група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або як бджолиний рій, буквально – «зростати разом». Кластер – це також, крім всього іншого, і математичний термін, що позначає фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області [1]. Подібне значення вкладається і в економічний зміст (визначення, поняття) цього слова.

Теоретичні аспекти кластеризації базуються на тому, що агломерація конкурентів, постачальників і суміжних бізнесів та інституцій в одній

місцевості виникає і продовжує існувати, оскільки ця форма організації є більш продуктивною, ніж та, яка намагається отримати ресурси та ідеї з розрізнених місцевостей у різних кінцях світу; агломерація підтримує також процеси швидкого удосконалення та інновацій.

Кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торговельних об'єднань) у певних областях, що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу [3].

Кластер – це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та пов'язаних з ними організацій, асоційованих установ в окремій галузі, сфері що пов'язані спільними технологіями та навичками, характеризуються спільністю діяльності та які взаємодоповнюють один одного Вони звичайно існують в географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними [4]. Кластери зазвичай розміщуються в регіонах, а іноді – в окремому місті. Розенфельд підкреслює, що кластери повинні мати активні канали для бізнес-транзакцій, діалогу та комунікацій. «Без активних каналів, навіть критична маса відповідних фірм не є місцевим виробництвом або соціальною системою і, таким чином, не функціонує як кластер» [7].

Відомий український науковець у сфері кластерних утворень С. Соколенко дає наступне визначення: «Кластер – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня» [5].

Кластер – це географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами [8].

М. Войнаренко дає своє визначення кластеру: «Це територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону» [2].

Тобто слово «кластер» має багато тлумачень в українській і російській мовах, але характерною ознакою його сутності є об'єднання окремих елементів (складових часток) у єдине ціле для виконання певної функції, або реалізації певної мети.

Сьогодні теорія кластеризації набуває важливого значення, реалізація положень якої забезпечує ефективні методи підвищення конкурентоспроможності підприємств-учасників кластерів.

Прискорення процесів створення та зміцнення кластерів, нарощування їх кількості, досвіду роботи має особливе значення для сталого функціонування та розвитку економіки регіонів.

Кластерний підхід на відміну від галузевого, де простежуються інтереси галузі, забезпечує комплексний розвиток територій, в складі яких та

або інша галузь робить свій внесок в нарощування їх конкурентоспроможності.

Кластерний підхід певним чином виключає централізоване адміністрування, яке не враховує потреб регіону. Реалізація галузевих або національних пріоритетів здійснюється шляхом протекціоністської політики уряду.

На сьогодні теорія кластеризації як новий напрям економічних досліджень відкриває нові можливості незадіяного продуктивного ресурсу територіально сконцентрованих суб'єктів господарювання, які в рамках нових утворень реалізують нову філософію організаційно-економічних та техніко-технологічних зв'язків, спрямовану на максимізацію сукупного результату. Універсальність і в той же час складність кластерної концепції, визначається багатоваріантністю та характером можливих міжгалузевих зв'язків учасників кластера, їх різноманітністю, певною специфікою та цілевою спрямованістю у різних сферах функціонування. Кластерний підхід визначається децентралізацією прийняття управлінських рішень, сприяє розвитку ініціативи як на місцевому, так і на державному рівнях. Раніше накопичений досвід, одержаний у процесі функціонування та розвитку економічних кластерів показав, що кластерні утворення забезпечують економію суспільної праці, шляхом скорочення сукупних витрат, а також зростання продуктивності праці і ефективності виробництва, завдяки більш вільному доступу до всіх видів ресурсів (сировинних, енергетичних, інформаційних, трудових і т.ін.) та послуг (транспортних, посередницьких, освітніх та ін.).

Кластерний та галузеві підходи до організації економічних зв'язків мають свої недоліки та переваги (рис. 1).

Проте переваги саме кластерного підходу зумовлюють концентрацію зусиль в напрямку кластеризації економіки, за якої здійснюються вагомі позитивні зрушення в плані нарощування обсягів виробництва, наповнення ринків товарами та послугами, підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом створення нових виробничих систем, які стають центрами економічного зростання та інноваційного розвитку.

Суб'єкти господарювання, що функціонують у межах кластерного утворення, дістають доступ до найпередовішої інформації щодо розробки та впровадження нової техніки і прогресивних технологій.

Сприятливі умови впровадження нових технологій, відсутність бюрократичних обмежень з боку вищих органів управління стимулює розробку та впровадження інновацій.

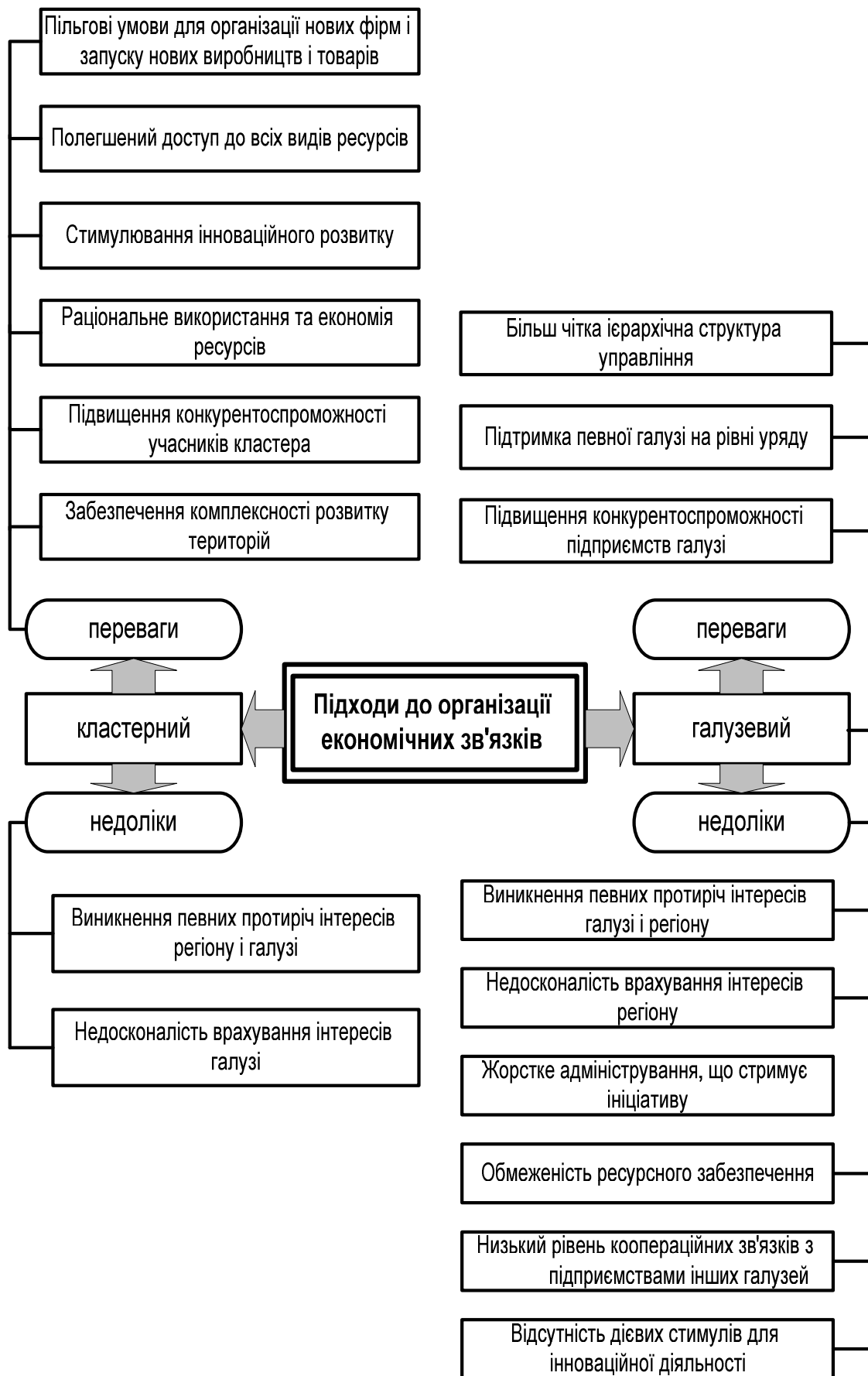

Рисунок 1 – Характеристика кластерного і галузевого підходів до організації економічних зв'язків суб'єктів господарювання

Певна організаційно-економічна самостійність суб'єктів кластера та наявність пільгових умов для організації нових фірм забезпечує запуск нових типів виробництв, нових інноваційних технологій і, відповідно, випуск нових конкурентоспроможних товарів та послуг.

Кластерні об'єднання – на сьогоднішній день є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів, форм регіонального розвитку, за якої на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній [1].

Конкурентоспроможність певної території, регіону визначається її специфікою (місцезнаходженням, структурою виробничого потенціалу, демографічною ситуацією і т.ін.), а також особливостями підприємницької діяльності, що створює конкретні переваги окремого регіону.

Кластери створюють на визначеній території специфічні економічні відносини, які сприяють економічному зростанню його учасників завдяки новим умовам господарювання. З розвитком кластерного утворення і охоплення їм все більш великих територій в масштабі регіону, окремої країни або декількох країн, створюються умови для розширення сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та трудових ресурсів.

Кластери виступають центрами кристалізації нових форм економічних зв'язків, виконують роль структуроутворюючих елементів в процесі глобалізації економіки.

Створення і розвиток кластерів формує нову модель економіки, яка характеризується високою конкурентоздатністю та інвестиційною привабливістю, що забезпечує в повному обсязі потреби широких верств населення у товарах та послугах. Кластеризація економіки це шлях до високого рівня та якості життя широких верств населення.

Створення та розвиток кластерів забезпечується за умов:

- технологічної спорідненості певних суб'єктів господарювання, які функціонують заради спільного кінцевого результату;
- певної географічної близькості ряду суб'єктів господарювання, які технологічно та економічно пов'язані між собою;
- інноваційності у сфері економічних відносин та управління, а також зосередження значних інтелектуальних ресурсів у потенційних суб'єктів кластерного утворення;
- інтенсивного обміну інформаційними ресурсами, знаннями, передовими технологіями, ноу-хау;
- ефективного використання внутрішніх та зовнішніх інвестицій;
- підтримки владними структурами інноваційних ідей та сприятливого бізнес-середовища, що орієнтовані на позитивні зрушення в економіці заради піднесення добробуту широких верств населення;
- регіоналізації економічної політики, що ґрунтується на регіональних пріоритетах економічного розвитку країни.

Необхідність створення кластерів визначається зростаючими проблемами інтенсифікації суспільного виробництва, його інноваційним

розвитком, за умов економії ресурсів. Виробничий кластер – це складна соціально-економічна система, що має властивості аналогічні іншим великим системам, для яких притаманні синергетичний ефект та ефект емерджентності.

Ефект синергії досягається спільними зусиллями всіх учасників кластерного утворення, який виявляється у посиленні кінцевого результату – створенням конкурентоспроможної продукції, зростанням «колективної ефективності».

Ефект емерджентності – це нові властивості системи, які не притаманні окремо взятим учасникам кластеру, мова йде не про використання ефектів масштабу, а про нові можливості конкурентоспроможності, що базуються на ефективній взаємодії учасників кластерного утворення.

Кластерні механізми або локальні мережі територіально-виробничі системи – є джерелами та факторами економічного зростання територій [2].

Реалізація кластерного підходу забезпечує конкурентоздатність, галузі, регіону, держави і виступає як основа політики економічного розвитку. Кластерний підхід застосовується при розробці програм регіонального розвитку; і як основа стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, а також є основою взаємодії великого і малого бізнесу.

Основна мета кластера – підвищити внутрішню та міжнародну конкурентоздатність його членів за рахунок комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновації, освіти, навчання і заходів політики підтримки [6].

Реалізація кластерного підходу до організації суспільного виробництва дозволяє створити нові можливості для підвищення економічної активності населення, збільшити рівень реальної заробітної плати, підвищити життєвий рівень широких верств населення.

Головне завдання регіональної кластеризації – підвищити конкурентоздатність економіки певного регіону, що забезпечить високий рівень зайнятості, зростання стандарту рівня життя тобто реальних доходів населення, випуск продукції, конкурентоспроможної як на вітчизняному, так і на зарубіжному ринках.

Висновки. Еволюція поглядів на поняття «кластер», розкриття його змісту та сутності змінюється і набуває більш глибокого розуміння з розвитком теорії кластеризації, накопиченням знань і досвіду в процесі їх функціонування та розвитку.

Кластерні об'єднання – це одна з найефективніших форм організації виробничих процесів, форм регіонального розвитку, за якої на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі організаційно-економічні системи, комплекси, які скорочують свої витрати та примножують свої можливості завдяки спільній технологічній кооперації суб'єктів господарювання.

Організація виробничого процесу, що формується на основі кластерного підходу, – це модель конкурентоздатної та інвестиційно привабливої економіки, що забезпечує раціональне використання всіх видів

ресурсів, високу ефективність виробництва, випуск конкурентоспроможної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Войнаренко М.П.* Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України //Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій /Матеріали конференції 1-2 листопада 2001 р. – Київ: Спілка економістів України, 2001. – С. 25-33.

2. *Войнаренко М.* Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні – 2000. – № 1. – С. 29-33

3. *Портер М.* Международная конкуренция: Пер. с англ. /Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.

4. *Портер М.* Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.

5. Інноваційні кластери допомагають подолати кризу 5.11.2008 Круглий стіл в КТІП та ІЕП НАНУ: «Шляхи виходу з кризи економіки України» м. Київ. Соколенко С.І.

6. *Соколенко С.* Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации //Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации /Материалы конференции 26-27 октября 2003 г. – М: Региональный форум, 2003. – С. 24-28.

7. Концепція кластерів. Кластерна культура //Перспект. дослідж. – К.: Міжнар. центр перспект. Дослідж., 1999. – № 2.

8. *Хасаєв Г.Р, Міхєєв Ю.В.* Кластери – сучасні інструменти підвищення конкурентноздатності регіону (через Партнерство до майбутнього). Частина 1 //Журнал «Компас промислової реструктуризації». – № 1. – 2003. – С. 1-13.

9. www.mirphilosophy.ru/ Економічна думка античного світу.